

УДК 81'373.21

DOI: 10.32342/2523-4463-2020-1-19-23

О.Б. ВАСИЛИК,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва*

ТИПИ НОМІНАЦІЇ ЕКЛЕЗИОНІМІВ УМАНЩИНИ XVIII–XIX ст.

У статті визначаються мотиви номінації та структурної будови назв давніх храмів Уманщини XVIII–XIX ст. Релігійні споруди протягом свого існування часто зазнавали перебудови та перейменування, тому зазвичай еклезионіми мали декілька варіантів, навіть у межах одного й того ж документа зафіксовано різноманітні моделі назви конкретного об'єкта.

У науковий обіг вперше введено еклезионімічний фактичний матеріал історичної Уманщини та досліджено його структурно-словотвірні та лексико-семантичні особливості в діяхронному аспекті.

Відповідно до принципу номінації того чи іншого еклезионіма назви релігійних споруд досліджуваної території поділено на такі підгрупи: 1) еклезионіми відапелятивного походження (*Базиліанський монастир, фарний костел*); 2) еклезионіми відонімного походження. До другої підгрупи відносимо *відагіоніми* (утворені шляхом трансонімізації *агіонімів* – імен апостолів, старозавітніх пророків та мучеників, які прославилися святістю свого життя) та *відеортоніми* назви (утворені від *еортонімів* – власних назв на позначення церковних свят). Найчастіше церкви давали назву, що відповідала певному релігійному календарному святу, у день якого відбувалося її освячення. Це переважно були дні, на які припадали найбільші свята: *Успіння Пресвятої Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста, Вознесіння Господнього, Різдва Пресвятої Богородиці* та ін. Також багато церков мають імена святих – канонізованих церквою осіб, які були захисниками православ'я, наприклад: *церква Петра й Павла, церква Михайла, церква Андрія*.

На появу назв храмів впливало також місце, де їх будували. Часто до офіційної назви церкви додавалася адресна частина, що містила в собі інформацію про розташування релігійної споруди та служила для диференціації однойменних назв: *Рождество-Богородичная, на предместье Полянецком; Михайловская, на Заречье*.

З'ясовано, що найменування культових споруд досліджуваного регіону відбувалося за традиційними церковними канонами – на честь того чи іншого святого або релігійного свята. Проаналізований матеріал засвідчує утворення еклезионімів від *апелятивів* (що складають меншу підгрупу) та від *онімів*, що є більш значимими за кількістю і містять у своєму складі *агіоніми* та *еортоніми*. За своєю структурною організацією еклезионіми XVIII–XIX ст. є багатокomпонентними конструкціями іменникового походження, натомість подальші фіксації досліджуваних найменувань засвідчують переважно прикметникові утворення.

Ключові слова: апелятив, еклезионім, семантична структура, словотвірна модель.

В статье рассмотрено происхождение названий православных храмов Уманщины, зафиксированных в исторических источниках XVIII–XIX вв. Исследуемые ими представлены в диахроническом аспекте, что позволяет проследить словообразовательную структуру и семантические особенности на протяжении всего периода функционирования названий.

Ключевые слова: апелятив, экклезионим, семантическая структура, словообразовательная модель.

Останнім часом у зв'язку зі зростанням інтересу до лінгвокраїнознавства на значну увагу мовознавців заслуговують еклезіоніми як назви на позначення сакральних споруд. Храми як джерело духовного життя були обов'язковим атрибутом кожного поселення, тому споруджували їх на початкових фазах локації. Такі культові споруди – церкви й монастирі – були найбільш значними і примітними об'єктами населених пунктів, тому під час опису міста чи села їх назви в джерелах фіксувалися одними з перших. Зазвичай еклезіоніми мали декілька варіантів, оскільки релігійні споруди перебудовувалися, перейменовувалися, навіть у межах одного й того ж документа зафіксовано різноманітні моделі назви конкретного об'єкта.

Проблемі походження сакральних онімів, дослідженню їх структурно-семантичних особливостей приділяли увагу такі науковці, як Г.І. Лазаренко [1], І.В. Бугайова [2], З.С. Василько [3], Г.Б. Мадієва, В.І. Супрун [33] та ін.

Метою статті є визначення мотивів номінації та структурної будови еклезіонімів Уманщини XVIII–XIX ст. у діахронному аспекті.

Як зазначає З.С. Василько, відбиток на найменування храмів залишили тенденційні віяння сакрального будівництва, що пройшло шлях від наслідування давніх будівель до початку традиційного будівництва з опорою на візантійську традицію, з якої було прийнято й сам обряд, та поєднання її з тисячолітнім досвідом сакрального будівництва в Україні [3, с. 118]. Релігійні споруди традиційно йменувалися за церковними канонами. Тому джерелом для творення еклезіонімів можуть бути агіоніми, еортоніми, теоніми. Храми освячувалися на честь того чи іншого святого або релігійного свята. Церкві давали назву, що відповідає певному релігійному календарному святу, у день якого відбувалося її освячення. Це переважно були дні, на які припадали найбільші свята: *Успіння Пресвятої Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста, Вознесіння Господнього, Різдва Пресвятої Богородиці* та ін. Багато церков мають імена святих – канонізованих церквою осіб, які були захисниками православ'я та під час свого земного життя виявили високі християнські якості, досягли вершин духовної досконалості [1, с. 72], наприклад: *церква Петра й Павла, церква Михаїла, церква Андрія* та ін.

На появу назв храмів впливало також місце, де їх будували. Часто до офіційної назви церкви додавалася адресна частина, що містила в собі інформацію про розташування релігійної споруди та служила для диференціації однойменних назв: *Рождество-Богородичная, на предместьє Полянецком; Михайловская, на Заречье*.

Відповідно до принципу номінації того чи іншого еклезіоніма, назви релігійних споруд досліджуваної території можна поділити на такі підгрупи:

1. Еклезіоніми відапелятивного походження

Базиліанський монастир (Умань). Назва відома з XVIII ст.: *базиліанській монастирь* (1768 р.) [4, с. 128]; *Klasztor Bazylianow* (1795 р.) [5]. Подальші описи також засвідчують як прикметникове словосполучення, так і утворення іменникового типу: *основанія Базиліанскаго монастиря* (1845 р.) [6, с. 86]; *При базилианском монастыре...* (1881 р.) [7, с. 3]; *храмъ отцевъ базиліановъ; ...монастырь базиліановъ* (1882 р.) [8, с. 525]. Деякі джерела фіксують назву монастиря за місцезнаходженням: *Уманській монастир* (1888 р.) [9, с. 393]; *Въ одномъ архивномъ акте бывшего базилианского Уманского монастыря возстание гайдамакъ объясняется последствием ненависти* (1895 р.) [10, с. 12].

Прикметникове утворення функціонувало і на поч. XX ст.: *Окружный Судъ помъщается въ зданіи бывшаго Базиліанскаго монастиря* (1913 р.) [11, с. 25]. Еклезіонім утворений від назви *базиліанів* (*василіанів*), ченців східного обряду в католицькій церкві, членів Ордену Святого Василія Великого Русинів [12, с. 59]. Назва в мовленні місцевих жителів не збереглася у зв'язку з припиненням функціонування монастиря як релігійної споруди. Історики та краєзнавці використовують у своїх працях офіційну назву: *Свято-Богородицький монастир св. Василія м. Умані* [12, с. 59]; *Базиліанський монастир* [13, с. 17]; *Свято-Богородицький Базиліанський монастир в Умані заснований в другій половині XVIII ст.* [14, арк. 12].

Фарний (Умань). Костел відомий з XVIII ст., але тогочасні джерела переважно фіксують безантропонімну назву: *Одни бѣжали въ базиліанській монастырь, другіе – въ*

фарный... (1768 р.) [4, с. 128] < пл. *farny* «парафіяльний» (SP, VII, с. 36) < *fara* «парафіяльний костел» (SP, VII, с. 28); *Kosciol Polski* (1795 р.) [5]; ...изъ **католическаго костела** (1882 р.) [8, с. 527]. Відагіонімне утворення засвідчено в документі XIX ст.: *старый латинский костел Св. Антония* (1831 р.) [15, арк. 27]. На позначення апелятива фіксуємо варіант з дериватом *костьолик*: *дерев'яний парафіяльний костьолик* (1872 р.) [16, с. 259]. Еклезіонім утворений від імені *святого Антонія* (день пам'яті – 17/30 січня), засновника християнського чернецтва, зачинателя пустинного подвижництва [17, с. 42]. Назва не збереглася у зв'язку зі зникненням реалії. Нині згадується лише в історіографічних працях: *У старому місті Умань ... це був невеликий католицький парафіяльний костьол Святого Антонія* [14, арк. 8]; *Парафіяльний костел в Умані ... названо Св. Антонія* [18, арк. 10].

2. Еклезіоніми відонімного походження

а) відагіонімні назви

Церква Андріївська (Острівець Ум.). Назва зафіксована в кількох варіантах: *Церковь Андреевская* (1864 р.) [19, с. 288]; *Cerkiew drewniana, pod w. św. Andrzeja* (1886 р.) (SGKP, VII, с. 719); *Андреевская* (1882 р.) [20, с. 185]. Еклезіонім утворений від імені *Андрія Первозванного* (день пам'яті – 30 листопада / 13 грудня), одного з Христових апостолів [17, с. 481]. На початку XX ст. функціонував ад'єктивний тип назви: *Св. Андреевская церковь с. Островец* (1913 р.) [21, арк. 235]. Еклезіонім зберігся: *Церква Андрія Первозванного* [22, с. 328]; *Андріївська церква* [23].

Церква Варваринська (Умань). Назва відома з XIX ст.: *Въ г. Умани при тюремномъ замкѣ Варваринская* (1882 р.) [20, с. 176]. Еклезіонім ад'єктивного типу вжито без номенклатурної назви. Утворення прикметниково-іменникового словосполучення засвідчують записи вже поч. XX ст.: *Свято-Варваринская церковь* (1903 р.) [24, с. 42]; *Будинкова церква святої в/м Варвари* [14, арк. 35]; *Церковь Св. Варваринская* (1913 р.) [21, арк. 26]. Мотивацію назви подає Т. В. Кузнець: *Церква мала лише один престол – в ім'я святої великомучениці Варвари, тому і стала називатися Варваринською* [22, с. 132]. Еклезіонім утворений від імені *святої великомучениці Варвари* (день пам'яті – 4/17 грудня) [17, с. 485]. У сучасних працях фіксуємо на позначення апелятива варіант з дериватом *церквушка*: *в давні часи існувала дерев'яна ... церквушка Святої Варвари-великомучениці* [14, арк. 9]. У зв'язку зі зникненням реалії назва в мовленні місцевих жителів нині не функціонує, згадується лише в працях істориків та краєзнавців.

Церква в ім'я великомученика Димитрія. Джерела XIX ст. фіксують еклезіонім як у повній його формі (що характерно для офіційних назв), так і в усіченій: *Церковь во имя великомученика Димитрия* (Чайківка Христ.) (1864 р.) [19, с. 296]; *Церковь Димитриевская* (Юрківка Ум., Громи Ум., Орадівка Христ.) (1864 р.) [19, с. 282]; *Церковь Дмитриевская* (Покотилове Новоарх., Лісове Тальн., Нестерівка Маньк., Кривець Маньк., Березівка Маньк., Рогова Ум., Степківка Ум.) (1864 р.) [19, с. 283]. Прикметним є те, що використовувалися два варіанти імені святого – *Дмитрій* і *Димитрій*. Серед компонентів на позначення чину святості використовувалися апелятиви *святий* та *великомученик*: *Cerkiew p. w. św. Dymitra* (1888 р.) (SGKP, IX, с. 695); *Posiada cerkiew filialna, p. wez. św. Dymitra* (1890 р.) (SGKP, XI, с. 330); *Церковь деревянная, во имя великомученика Димитрия* (Городниця Ум.) (1864 р.) [19, с. 301]. Ці варіанти функціонували і на початку XX ст.: *Церковь св. Димитриевская с. Городница* (1913 р.) [21, арк. 93]; *Церковь св. Димитрия с. Юрковка* (1913 р.) [21, арк. 175]. Деякі джерела подають лише агіоантропонімний компонент назви, без родового поняття, але із зазначенням специфіки об'єкта: *Въ с. Беринкѣ, приписная Димитриевская* (Лісове Тальн.) (1882 р.) [20, с. 194]; *Димитриевская* (Громи Ум., Рогова Ум., Юрківка Ум., Степківка Ум., Танське Ум., Орадівка Христ., Березівка Маньк., Кривець Маньк., Нестерівка Маньк., Покотилове Новоарх.) (1882 р.) [20, с. 175]. Еклезіонім утворений від імені *Димитрія Солунського* з м. Солунь (Салоніки) в Греції (день пам'яті – 26 жовтня / 8 листопада). В українських церквах згадується як святий і славний великомученик *Димитрій Мироточець*, який за християнську віру в 306 р. був пронизаний списами римських воїнів [17, с. 428]. Нині одночасно функціонують як іменникові, так і ад'єктивні типи еклезіоніма: *Димитрівська церква* [23]; *Димитрівська церква* [22, с. 322]; *Церква Св. великомученика Димитрія* (Кривець Маньк.) [22, с. 266].

Церква в ім'я святителя Василя Великого. У джерелах XIX ст. еклезіонім уживався і як складена назва з ідентифікуючим означенням, і як утворення ад'єктивного типу: *Церковь дубовая, во имя св. Василия великого* (Дубова Ум.) (1864 р.) [19, с. 302]; *В Кочубиевке находится приписная церковь во имя святителя Василия великого* (Кочубіївка Ум.) (1864 р.) [19, с. 282]; *Василівська церква* (Кочубіївка Ум.) (1834 р.) [25, арк. 459]. Еклезіонім також зафіксований без терміна-індикатора: *Васильевская* (Кочубіївка Ум., Дубова Ум.) (1882 р.) [20, с.179]. Еклезіонім походить від імені *Василія Великого* (день пам'яті – 1 / 14 січня), християнського богослова, теоретика чернецтва [26, с. 273]. На початку XX ст. функціонував іменниково-прикметниковий варіант: *Церковь Св. Васильевская с. Кочубеевка* (1913 р.) [21, арк. 63]. Нині у мовленні місцевих жителів уживається атрибутивне утворення: *Василівська церква* [23]. Офіційну назву використовують у своїх працях історики: *церква в ім'я Св. Василя* (Дубова Ум.) [22, с. 217].

Церква в ім'я святого апостола Якова (Русалівка Маньк.). Джерела XIX ст. фіксують повну назву релігійної споруди та її конденсований варіант: *Церковь во имя св. Апостола Иакова* (1864 р.) [19, с. 294]; *Иаковлевская* (1882 р.) [20, с.189]. Еклезіонім походить від імені *святого Якова* (день пам'яті – 23 жовтня / 5 листопада). Був сином Йосипа від його першої дружини, тому в Євангелії називається братом Господнім [17, с. 422]. Назва збереглася: *Церква святого Якова* [23]; *Церква в ім'я Св. апостола Якова* [22, с. 397].

Церква Лукинська (Угловатка Христ.). У джерелах XIX ст. еклезіонім функціонував як утворення ад'єктивного типу з номенклатурною назвою в препозиції: *Церковь Лукинская* (1864 р.) [19, с. 293], а також як прикметникове утворення без родового поняття: *Лукинская* (1882 р.) [20, с. 189]. Еклезіонім утворений від імені *святого Луки*, євангеліста, автора третьої Євангелії та Діянь святих апостолів (день пам'яті – 18/31 жовтня) [17, с. 416]. На початку XX ст. використовувався варіант із зазначенням чину святості: *Св.-Лукинская церковь* (1913 р.) [27, арк. 113]. Назва збереглася: *Св.-Лукинська церква* [22, с. 370]; *Лукинська церква* [23].

Церква Олександро-Невська. Назва відома з XIX ст.: *С. Городецкое, Александро-Нев.* (Городецьке Ум.) (1882 р.) [20, с. 179]. Така ж назва, але вже із зазначенням апел. *церква* функціонувала й на початку XX ст.: *Церковь Александро-Невская с. Городецкого* (1913 р.) [21, арк. 39]. Історіографічні праці XX ст. засвідчують утворення прикметниково-іменникового словосполучення, ускладненого атрибутивом, на позначення релігійної споруди, що діяла в м. Умані в XIX ст.: *Свято-Александро-Невская церковь (полковая)* (1903 р.) [24, с. 42]. У 1894 р. ... *бувший манеж перебудували ... на церкву Військовий Собор на вшанування Святого благовірного князя Олександра Невського і святої преподобної Ксенії. ... У 1921 р. Військовий Собор переіменовано на автокефальний Кафедральний Український Собор* [14, арк. 28]. Еклезіонім утворений від імені *святого князя Володимирського Олександра* (день пам'яті – 30 серпня / 12 вересня) [28, с. 145]. Жителями населених пунктів нині назва не вживається у зв'язку з припиненням функціонування об'єктів.

Церква Петро-Павлівська (Дмитрушки Ум.). Назва відома з XIX ст.: *Церковь Петро-Павловская, деревянная; построена 1845 года на место предшествовавшей и обветшавшей* (1864 р.) [19, с. 283]. У наведеному прикладі вжитий еклезіонім ад'єктивного типу. У джерелі пізнішого часу функціонувала назва без зазначення номенклатурного терміна: *Петро-Павлов.* (1882 р.) [20, с. 177]. Основу еклезіоніма становлять імена *святих апостолів Петра і Павла*, учнів Ісуса Христа, які після його смерті й воскресіння почали поширювати вчення Євангелія (день пам'яті – 29 червня / 12 липня) [17, с. 240]. На початку XX ст. функціонував варіант із зазначенням чину святості: *Церковь Св. Петро-Павловская в с. Дмитровском* (1913 р.) [21, арк. 51]. Початкова назва збереглася як у мовленні місцевих жителів, так і в історіографічних працях: *Петро-Павлівська церква* [23; 22, с. 208]; *У 1845 р. в селі було побудовано Петро-Павлівську церкву, якій належало 35 дес. землі* [29, с. 169].

Церква св. Юрія Побідоносця. Назва відома з XVIII ст.: *Церква Св. Юрія Побідоносця* (Нерубайка Новоарх.) (1730–1733 рр.) [30, CLXI, с. 28]. У праці Л. Похилевича зафіксовано еклезіонім ад'єктивного типу, до того ж з варіантом імені святого: *Церковь Георгиевская* (Зелений Ріг Жашк.; Нерубайка Новоарх.) (1864 р.) [19, с. 288]. «Пам'ятна книжка

Київської єпархії» 1882 р. фіксує в населених пунктах Уманщини однослівну назву церкви без терміна-індикатора: *Георгієвская* (Зелений Ріг Жашк., Нерубайка Новоарх.) [20, с. 179]. Еклезіонім утворено від імені *святого великомученика Георгія Побідоносця* (святий Юрій, Юрій-Змієборець), мученика і воїна, патрона візантійських імператорів, а пізніше і руських (українських) князів [31, с. 276]. На початку ХХ ст. функціонувало прикметникове утворення: *Св. Георгієвская церковь с. Нерубайка* (1913 р.) [21, арк. 221]. Нині еклезіонім іменникового типу вживається в наукових працях: *Церква святого Георгія Побідоносця* (Зелений Ріг Жашк.) [22, с. 222]. У мовленні місцевих жителів збереглася назва пізнішого часу: *Георгіївська церква* [23].

б) відеортонімні назви

Церква Введенська (Іванівка Ум.). Еклезіонім відомий з ХІХ ст.: *Церковь Введенская* (1864 р.) [19, с. 285]; *Введенская* (1882 р.) [20, с. 191]. На початку ХХ ст. функціонувала назва прикметникового типу: *Св.-Введенская церковь* (1913 р.) [27, арк. 165]. Назву релігійна споруда отримала на честь великого християнського свята *Введення в храм Пресвятої Богородиці*, встановленого в пам'ять урочистого вступу Марії (майбутньої матері Ісуса) до Єрусалимського храму, куди її віддали батьки на виховання. Відзначається 21 листопада / 4 грудня [32, с. 445]. У мовленні місцевих жителів еклезіонім зберігся, не зазнавши змін: *Введенська церква*. В історичних працях функціонує варіант *Св.-Введенська церква* [22, с. 457].

Церква Покрову Пресвятої Богородиці. Назва відома з ХVІІІ ст.: *церква Покрову Пресвятої Богородиці* (Городецьке Ум.) (1726 р.) [30, CLVІІІ, с. 9], (Паланка Ум., Теплик) (1730 р.) [30, CLXІ, с. 27]. У джерелах ХІХ ст. засвідчено еклезіонім ад'єктивного типу: *Церковь Покровская* (Городецьке Ум., Косенівка Ум., Коержинці Ум., Гордашівка Тальн., Краснопілка Ум., Нова Гребля Жашк., Онопріївка Тальн., Давидівка Голов., Бабанка Ум., Ятранівка Ум., Ліщинівка Христ., Добра Маньк., Кищенці Маньк., Попівка Маньк., Копенькувате Новоарх., Гордашівка Тальн., Довгеньке Тальн., Тальянки Тальн., Ризине Звениг.) (1864 р.) [19, с. 282]; *Cerkiew Pokrowska* (Вільшанка Ум.) (1886 р.) (SGKP, VІІ, с. 502), (Ятранівка Ум.) (1888 р.) (SGKP, ІХ, с. 248), (Рижавка Ум.) (1889 р.) (SGKP, X, с. 122). Л. Похилевич фіксує варіант назви з лексичним компонентом *во имя*: *Церковь во имя Покрова Пресвятої Богородиці* (Вільшанка Ум., Рижавка Ум.) (1864 р.) [19, с. 299]. «Пам'ятна книжка Київської єпархії» 1882 р. засвідчує функціонування конденсованого варіанта назви церкви без терміна-індикатора, до того ж із атрибутивом у препозиції: *Въ дер. Юрполь, приписная Покровская* (Юрпіль Маньк.) [20, с. 194]; *Покровская* (Бабанка Ум., Антонівка Ум., Косенівка Ум., Гордашівка Тальн., Кочержинці Ум., Краснопілка Ум., Нова Гребля Жашк., Онопріївка Тальн., Давидівка Голов., Вільшанка Ум., Рижавка Ум., Ятранівка Ум., Ліщинівка Христ., Добра Маньк., Кищенці Маньк., Попівка Маньк., Копенькувате Новоарх., Довгеньке Тальн., Тальянки Тальн., Ризине Звениг.) [20, с. 175]. На початку ХХ ст. назва вживалася як прикметникове утворення: *Св.-Покровская церковь с. Лещиновка* (1913 р.) [27, арк. 76]; *Св.-Покровская церковь с. Краснопілка* (1913 р.) [27, арк. 59]. Церква названа на честь православного свята *Покрови Пресвятої Богородиці*, установленого на згадку про появу близько 910 р. у Влахернському храмі Константинополя Богородиці, яка розкрила свій покров над усіма віруючими. Відзначається 1/14 жовтня [32, с. 445]. Назва збереглася і нині функціонує в різних варіантах: *церква Покрови Богоматері* (Бабанка Ум.) [22, с. 152]; *Покровська церква* (Кищенці Маньк.) [22, с. 233]; *Церква в ім'я Покрови Богоматері* (Косенівка Ум.) [22, с. 250]; *Церква Покрови* [23].

Церква Представлення св. Йоана Богослова. Назва відома з ХVІІІ ст.: *Церква Представлення св. Йоана Богослова* (Соколівка Жашк.) (1730–1733 рр.) [30, CLXІ, с. 27]. Джерела ХІХ ст. фіксують кілька варіантів еклезіоніма: 1) із лексичним компонентом *в ім'я*: *Церковь деревянная, во имя Иоанна Богослова* (Текуча Ум.) (1864 р.) [19, с. 301]; 2) утворення іменникового типу: *Posiada cerkiew p. w. św. Jana Bohostawa* (Текуча Ум.) (1892 р.) (SGKP, ХІІ, с. 280); 3) утворення ад'єктивного типу: *Церковь Богословская* (Черповоди Ум., Гродзеве Ум., Шарин Ум., Ботвинівка Христ., Верхнячка Христ., Синиця Христ., Кислин Маньк., Роги Маньк., Соколівка Жашк., Левківка Новоарх., Небелівка Новоарх., Білашки Тальн., Вишнопіль Тальн., Криві Коліна Тальн., Лашова Тальн., Папужинці Тальн.,

Лісове Тальн.) (1864 р.) [19, с. 283]. Ці ж варіанти функціонували і на початку ХХ ст.: *Церковь Иоанно-Богословская в г. Умани на Мещанке* (1913 р.) [21, арк. 16]; *Церковь Иоанна Богослова* (Синица Христ., Текуча Ум., Черповоди Ум., Шарин Ум., Левківка Новоарх., Небелівка Новоарх.) (1913 р.) [21, арк. 143]; *Церковь Иоанно-Богословская* (Гродзево Ум.) (1913 р.) [21, арк. 43]; *Св.-Иоанно-Богословская церковь* (Умань) (1903 р.) [24, с. 43]. «Пам'ятна книжка Київської єпархії» 1882 р. фіксує в населених пунктах двослівну назву без родового поняття: *Іоанно-Богословская* (Мала Маньківка Маньк., Кислин Маньк., Роги Маньк., Соколівка Жашк., Небелівка Новоарх., Левківка Новоарх., Білашки Тальн., Вишнопіль Тальн., Папужинці Тальн., Криві Коліна Тальн., Лащова Тальн., Лісове Тальн., Гродзево Ум., Текуча Ум., Черповоди Ум., Шарин Ум., Ботвинівка Христ., Верхнячка Христ., Синица Христ.) [20, с. 175]. Еклезіонім походить від назви свята *Представлення Іоанна Богослова*, що відзначається як день пам'яті святого апостола і євангеліста (26 вересня / 9 жовтня) [17, с. 385]. Назва збереглася на позначення тих релігійних споруд, що збереглися в населених пунктах. Нині функціонує і як іменникове, і як прикметникове словосполучення: *Церква св. Іоанна Богослова*; *Іоанно-Богословська церква* (Кислин Маньк.) [22, с. 232]; ... *побудовано церкву (уніатська) Іоанна Богослова* (Текуча Ум.) [29, с. 233]; *храм Іоанна Богослова (тепер Успіння Богородиці)* (Умань) [23].

Церква Різдва св. Йоанна Хрестителя. Еклезіонім відомий з ХVIII ст.: *церква різдва св. Йоана Хрестителя* (Мошурів Тальн.) (1730–1733 рр.) [30, CLXI, с. 27]. У джерелах ХІХ ст. засвідчено функціонування назви у формі як іменниково-прикметникового словосполучення, так і ад'єктивного: *Церковь Предтечевская* (Сичівка Христ., Мошурів Тальн.) (1864 р.) [19, с. 290]; *С. Сычовка, Иоанно-Предтечин.* (1882 р.) [20, с. 189]; *церковь святого Иоанна Крестителя...* (Умань) (1895 р.) [10, с. 35]; *Ma cerkiew drewniana św. Jana Chrzcziciela* (Черповоди Ум.) (1880 р.) (SGKP, I, с. 833). Еклезіонім походить від назви свята, установленого на честь народження хрестителя Господнього *Іоанна*, пророка, мученика, найбільшого святого після Діви Марії (день пам'яті – 24 червня / 7 липня) [28, с. 114]. На початку ХХ ст. і нині використовується переважно прикметниковий тип еклезіоніма: *Іоанна-Зачатієвская церковь*, *Сычевка* (1913 р.) [27, арк. 131]; *Церква Іоанно-Предтеченська* [23]; *Іоанно-Предтеченська церква* (Мошурів Тальн.) [22, с. 302]; *церква в ім'я Зачаття Предтечі*; *Іоанно-Зачатієвська церква* (Сичівка Христ.) [22, с. 408]. Серед жителів Умані назва не функціонує у зв'язку зі зникненням реалії.

Таким чином, проаналізований матеріал засвідчує утворення еклезіонімів від апелювативів (що складають меншу підгрупу) та від онімів, що є більш значимими за кількістю і містять у своєму складі агіоніми та еортоніми. Загалом сакральний ономастикон історичної Уманщини зазнає змін і тому потребує подальшого вивчення з метою збереження давніх назв, що становлять інтерес для істориків, краєзнавців і мовознавців.

Умовні скорочення

SGKP – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880–1895. – Том I–XIV.

SP – Słownik polszczyzny XVI wieku / red. M. R. Mayenowa, F. Pełowski (t. 1–34), K. Mrowcewicz, P. Potoniec (od t. 35, do hasła ROWNY), Ossolineum, Wrocław, 1966–1994.

Список використаної літератури

1. Лазаренко Г. Агіоантропоніми як джерело творення еклезіонімів ХVIII–ХХ ст. / Г. Лазаренко // Восточноукраинский лингвистический сборник. – 2009. – Вып. 13. – С. 71–76.
2. Бугаева И.В. Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ / И.В. Бугаева. – М.: РГАУ – МСХА им. К.А. Тимирязева, 2007. – 139 с.
3. Василько З. Національно-культурна специфіка українських назв сакральних споруд / З. Василько // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вып. 3. – С. 117–119.
4. Записки Вероники Кребс // Гайдамацький рух на Уманщині. Коліївщина 1768 року: хрестоматія / За ред. Монке С.Ю., Кузнець Т.В., Петренко А.І. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – С. 120–143.

5. Plan miasta Humania. Roku 1795.
6. Наезды гайдамак на Западную Украину. 1755–1768. Сочинение А. Скальковского. – Одесса, вь городской типографии. 1845. – 230 + II с.
7. Умань // Заря. – 1881. – 26 июля. – № 164. – С. 3.
8. Описание бедствия, постигшего Умань и всю Украину в 1768 году // Киевская старина. – 1882. – Т. I (март). – С. 520–529.
9. Т-ій К.И. Краткий очерк истории города Умани / К.И. Т-ій // Киевская старина. – 1888. – Т. XXII. – С. 381–394.
10. Иващенко В. Исторический очерк Умани и Царицына сада (Софиевки) / В. Иващенко. – К.: Типография С.В. Кульженко, 1895. – 49 с.
11. Ящуржинский Х. П. Город Умань: краткий исторический очерк / Х.П. Ящуржинский. – Умань: Типография «Энергия» Х. Баренбойма и Я. Перельштейна, 1913. – 44 с.
12. Кривошея І. Уманська василіанська школа в період свого розквіту (1796–1830 рр.) / І. Кривошея // Історико-педагогічний альманах. – 2005. – № 1. – С. 59–63.
13. Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / А.П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 303 с.
14. Уманський краєзнавчий музей, НВФ-349, 21 арк.
15. ДАЧО, ф. 833, оп.1, спр. 83, 208 арк.
16. Bolestaw z nad Dniepru. Humań // Kłosy. – 1872. – 5 (17) października. – S. 259.
17. Булгаковъ С.В. Настольная книга для священно-церковно-служителей (Сборникъ свѣдѣній, касающихся преимущественно практической дѣятельности отечественного духовенства) / С.В. Булгаковъ. – Издание третье, исправленное и дополненное. – К.: Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 1913. – 1794 с.
18. ДАЧО, ф. Р-5624, оп.1, спр. 87, 82 арк.
19. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся, собрал Л. Похилевич. – К.: Типография Киево-Печерской Лавры, 1864. – 764 с.
20. Памятная книжка Киевской епархии / составили А. Вороновъ, В. Антоновъ. – К.: Типография Г.Т. Корчакъ-Новицкаго, 1882. – 262 с.
21. ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1009, спр. 1083-а, 549 арк.
22. Кузнецъ Т.В. Православне духовенство Уманщини ХІХ – початку ХХ століття / Т.В. Кузнецъ. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 607 с.
23. Василик О.Б. Матеріали топонімічних експедицій, зібрані протягом 2010–2019 рр.
24. Адрес-календарь гор. Умани (с историческим очерком и планом) на 1904 год. – Изд. первое. – Умань: Типография Иосифа Давидовича Барана, 1903.– 115 с.
25. ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1010, спр. 41, арк. 459–462.
26. Лешан В.Ю. Основи релігієзнавства / В.Ю. Лешан. – Чернівці: Рута, 2006. – 304 с.
27. ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1009, спр. 1111, арк. 1–184.
28. Кислашко О.П. Православні свята та народні звичаї / О.П. Кислашко, Я.О. Кислашко. – К.: Грамота, 2003. – 152 с.
29. Монке С.Ю., Петренко А.І. Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років ХХ століття) / С.Ю. Монке, А.І. Петренко, Т.В. Кузнецъ та ін. – К.: Київський університет, 2001. – 266 с.
30. Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної митрополії ХVІІ–ХVІІІ століть: Львівсько-Галицько-Кам'янецька епархія / І. Скочиляс. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – Т. 2: Протоколи генеральних візитацій. (CLVIII, 9–10; CLXI, 27–28). – 345 с.
31. Потапенко О.І. Шкільний словник з українознавства / О.І. Потапенко, Кузьменко В.І. – К.: Український письменник, 1995. – 291 с.
32. Релігієзнавство: підручник / за ред. О.П. Сидоренка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 470 с.
33. Мадиева Г.Б., Супрун В.И. Система современной русской урбанистической терминологии / Г.Б. Мадиева, В.И. Супрун // Вопросы ономастики. – 2017. – Т. 14. – Вып. 2. – С. 115–125.